

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НОВОГО СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ

© 2017 ІВАШИНА С. Ю.

УДК 316.343

Івашина С. Ю.

Теоретичні засади дослідження нового середнього класу

Мета статті – уточнення змісту економічної категорії “новий середній клас”, визначення його специфічних ознак і основних функцій. Наведено різні класифікаційні та функціональні ознаки середнього класу. Показано необхідність поєднання соціологічного та політико-економічного підходів до визначення середнього класу як соціально-статусної та соціально-економічної групи. Атрибутивною ознакою середнього класу визначено формування соціально-економічного типу власника інтелектуального капіталу. Зроблено висновок про економічну реалізацію власності на інтелектуальний капітал у формі ренти. Доведено, що формування нового середнього класу відображає об’єктивну націленість суспільного виробництва на подолання соціальних суперечностей. Однак тенденція подолання класових антагонізмів попередніх соціальних типів не зменшує глибину суперечностей між працею та капіталом і не свідчить про зміну сутності капіталу. Пріоритетну увагу соціокультурним ознакам нового середнього класу, їх розглянуто крізь призму змін у способі та стилі життя, визначено його мотиваційну орієнтацію на постекономічну систему цінностей.

Ключові слова: середній клас, новий середній клас, економіка знань, соціально-статусна група, соціально-економічна група, спосіб життя, постекономічна мотивація.

Бібл.: 20.

Івашина Світлана Юрївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри грошового обігу та банківської справи, Університет митної справи та фінансів (вул. Володимира Вернадського, 2/4, Дніпро, 49004, Україна)

Email: ivashina_aleks@ukr.net

УДК 316.343

UDC 316.343

Івашина С. Ю. Теоретические основы исследования нового среднего класса

Ivashyna S. Yu. Theoretical Basis for Studying the New Middle Class

Цель статьи – уточнение содержания экономической категории «новый средний класс», определение его специфических признаков и основных функций. Приведены различные классификационные и функциональные признаки среднего класса. Показана необходимость сочетания социологического и политико-экономического подходов к определению среднего класса как социально-статусной и социально-экономической группы. Атрибутивным признаком среднего класса определено формирование социально-экономического типа владельца интеллектуального капитала. Сделан вывод об экономической реализации собственности на интеллектуальный капитал в форме ренты. Доказано, что формирование нового среднего класса отражает объективную нацеленность общественного производства на преодоление социальных противоречий. Однако тенденция преодоления классовых антагонизмов предыдущих социальных типов не уменьшает глубину противоречий между трудом и капиталом и не свидетельствует об изменении сущности капитала. Уделено внимание социокультурным признакам нового среднего класса, они рассмотрены через изменения в образе и стиле жизни, определена его мотивационная ориентация на постэкономическую систему ценностей.

Ключевые слова: средний класс, новый средний класс, экономика знаний, социально-статусная группа, социально-экономическая группа, образ жизни, постэкономическая мотивация.

Библ.: 20.

Івашина Світлана Юрївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри денежного обращения и банковского дела, Университет таможенного дела и финансов (ул. Владимира Вернадского, 2/4, Днепр, 49004, Украина)

E-mail: ivashina_aleks@ukr.net

The aim of the article is to clarify the content of the economic category “the new middle class”, to define its specific features and basic functions. Various classification and functional characteristics of the middle class are given. The necessity of combining sociological and political-economic approaches to the definition of the middle class as a socio-status and socio-economic group is shown. Formation of the socio-economic type of the owner of intellectual capital is identified as the attributive feature of the middle class. A conclusion is drawn on the economic realization of the right to property for intellectual capital in the form of rent. It is proved that the formation of the new middle class reflects the objective orientation of social production to overcome social contradictions. However, the tendency to overcome the class antagonisms of previous social types does not reduce the depth of contradictions between labor and capital and does not indicate a change in the essence of capital. Attention is paid to the socio-cultural features of the new middle class, which are viewed through changes in the way and style of life, its motivational orientation to the post-economic value system is determined.

Keywords: middle class, new middle class, knowledge economy, socio-status group, socio-economic group, way of life, post-economic motivation.

Bibl.: 20.

Ivashyna Svitlana Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Money Circulation and Banking, University of Customs and Finance (2/4 Volodymyra Vernadskoho Str., Dnipro, 49004, Ukraine)

E-mail: ivashina_aleks@ukr.net

Вступ. Поширення постіндустріальних тенденцій у суспільному розвитку проявляється у формуванні сектора «економіки знань», у відповідних змінах у соціальній структурі суспільства та появі нового середнього класу. Починаючи з робіт М. Вебера, категорію «середній клас» стали використовувати в соціологічній, а потім і в економічній літературі. Вебер прийняв марксистський підхід

щодо економічної основи утворення класів, яка визначається відношенням людей до засобів виробництва, їх місцем у системі суспільного відтворення. Одночасно він розширив і модифікував цей підхід, поділивши населення на класи відповідно до їх частки на ринку праці, ринкових позицій, які визначають «життєві шанси» людей, власності на капітал, освіти, кваліфікації та професійної майстерності.

Відповідно, М. Вебер виділив у суспільстві такі класи: клас власників; клас інтелектуалів, менеджерів і адміністраторів; традиційний дрібнобуржуазний клас; робочий клас [1, с. 147–156].

Започаткований Вебером методологічний підхід щодо виділення класів широко використовується в сучасній соціології. Існуючі концепції середнього класу розроблені, переважно, на основі аналізу змін у соціальній структурі суспільства. Як правило, соціологи залишають поза увагою економічний зміст категорії середнього класу, а приділяють увагу вторинним класовим ознакам. Вони розглядають середній клас не як суспільний клас або соціально-економічну групу, а як соціально-культурний шар, соціальну страту. Відповідно, визначення середнього класу є досить абстрактними та суперечливими.

Проблема становлення та розвитку середнього класу в Україні знайшла відображення в роботах О. В. Бондар-Підгурської, Д. Я. Василюка, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, О. А. Мельниченка, Н. А. Навроцької, В. В. Овчаренко, С. В. Тютюнникової, О. Л. Фаїзової та інших науковців. У цих роботах визначено умови формування середнього класу й окреслено його характерні ознаки та функції у суспільному виробництві, що відображають специфіку цього феномена [2–11].

Розгорнуту класифікацію характерних ознак і функцій середнього класу можна знайти в роботах О. А. Мельниченка. Він визначає масовий середній клас як «сукупність успішних особистостей, що володіють значною кількістю ресурсів, навичками та вміннями, які використовуються ними для задоволення не лише власних первинних і вторинних потреб, а й для розбудови громадянського суспільства й поліпшення соціально-економічної ситуації в країні» [6, с. 101–102]. На думку О. А. Мельниченка, приналежність людини до середнього класу визначається за статусом, рівнем добробуту, часом приналежності до страти, сферою діяльності, характеристиками (економічними, соціально-психологічними, освітньо-кваліфікаційними, політичними). Середній клас виконує економічну, політичну, соціальну, культурну функції. Індивід належить до середнього класу лише за умови його відповідності всім критеріям [7, с. 85].

Економісти розглядають середній клас не просто як певну соціальну страту у структурі суспільства, яка характеризується певними соціологічними ознаками, а як важливий структуроутворюючий елемент суспільного відтворення. Середній клас відіграє важливу роль у виробництві благ, формуванні системи потреб і споживанні. Формування неоекономіки змінило місце середнього класу в суспільному виробництві, привело до появи нового середнього класу, наявність якого стає важливою атрибутивною ознакою постіндустріального суспільства.

Метою статті є уточнення теоретичних засад дослідження економічної категорії «новий середній клас», на основі яких визначаються окремі специфічні ознаки та функції нового середнього класу.

Становлення нового середнього класу відбувається в процесі розвитку інноваційного підприємництва. Відсутність потужного середнього класу в країні свідчить, як правило, не лише про низький рівень життя, загострення соціальної нерівності, а й про відсутність активної інноваційної діяльності на підприємствах. Новий середній клас А. С. Гальчинський визначив як творчий клас. На його думку, на основі творчого класу – knowledge workers (безпосередні

власники інтелектуального капіталу), який починає перебирати на себе провідну роль у суспільному виробництві, коригується і соціальна структура суспільства [12, с. 8].

Поява середнього класу стала результатом соціально-економічного розвитку, соціокультурних змін у суспільстві, соціальної диференціації та означає формування не тільки соціально-статусних, а й нових соціально-економічних груп суспільства. Соціально-економічні ознаки середнього класу визначаються, на думку А. С. Гальчинського, тим, що не власність, а знання стають визначальним чинником статусу людини в суспільстві, яке народжується. Таким чином, один із найважливіших критеріїв капіталістичного розвитку – критерій приватної власності – зазнає настільки глибоких якісних перетворень, що врешті-решт втрачає здатність виконувати свою основну формаційно-творчу функцію. Ця функція власності, на основі якої складалися соціально-класові й розподільчо-ринкові відносини, влади й управлінські структури капіталістичного суспільства, самозаперечується [12, с. 8].

Про те, що реалізація своїх економічних функцій у сучасній економіці все більше пов'язана не з власністю на засоби виробництва, речовими та фінансовими активами, а і з володінням креативними, кваліфікаційними та організаційними ресурсами, писали ще в 60-70-ті роки американські соціологи Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Е. Тоффлер. Ними було виявлено залежність соціальних структур сучасного господарства від техніко-організаційної будови виробництва та активний вплив соціальних структур на технічний базис і економічні відносини [13–15]. Цей факт означає, що масовість і наявність рушійного механізму змін в економіці формують нову потужну соціальну силу, суб'єкта підвищення ефективності економіки, її самовідтворення та самовдосконалення – новий середній клас.

Активна трансформація економічної епохи в неоекономіку, економіку знань свідчить про появу неоекономічної людини, людини-креатора, рольова функція якої зводиться не просто до забезпечення ефективного функціонування капіталу, організації, управління і контролю за виконанням економічних функцій найманими робітниками, удосконалення виробничих процесів і технологій, їх інформаційного забезпечення, генерації науково-технічних ідей, забезпечення фінансової основи накопичення та інноваційно-інвестиційної діяльності, а до створення знань і модернізації економіки. Людина-креатор уособлює в собі подолання «відчуження праці», характерне для попередньої епохи, а зміни цінностей в мотиваційно-потребовій сфері людини-креатора відображають соціокультурні особливості формування нового середнього класу.

Класові межі в сучасному суспільстві є достатньо розмитими, тому існують певні підстави розглядати новий середній клас як соціальну страту, як соціально-економічну форму персоналізації економічних суб'єктів. Як справедливо зазначає О. Л. Фаїзова, відповідно до стратифікаційного критерію, ключові ознаки середнього класу – особиста свобода та наявність власності – досить необхідні, але недостатні. Головна додаткова ознака – це рівень доходу (відповідно, і якість життя, яка ним визначається: рівень освіти, стандарти споживання тощо), що забезпечує нормальне (середнє) для певної країни та певного періоду життя індивіду. По-перше, це відносно доступний статистичний показник. По-друге, він є досить ліберальним, дозволяє розширити поняття середнього класу та перевести його зі сфери відно-

син виробництва та власності до сфери споживання, у тому числі соціально-культурних благ. До речі, у форматі стратифікаційного підходу дослідники апіорі мають на увазі тотожність високих матеріальних стандартів життя ідеалам гуманізму, демократії, юридизму, соціально-економічної стабільності та інноваційності [11, с. 565–566].

Як справедливо зазначає М. Єлецький, класові межі в сучасному суспільстві не чітко виражені, тому що в соціальній державі розвивається класово орієнтована атрибутика сутності капіталу, яка пов'язана з відносинами експлуатації. Сутність капіталу все частіше трактується в контексті системної соціальної якості суспільства, орієнтованого на максимальний розвиток людського потенціалу [16, с. 24–25]. Оскільки власність на засоби виробництва у більшості випадків проходить через руки корпоративних власників, таких як страхові компанії, банки, біржі, дуже важко визначити класові ознаки, адекватні індивідуальним носіям класової приналежності. Тому більшість соціально-економічних груп можна розглядати як квазікорпоративні структури в системі суспільного виробництва.

Економічною основою формування середнього класу є власність на інтелектуальний капітал. Економіка знань характеризується змінами у відносинах власності, які відображають перехід від організації інноваційної діяльності у межах підприємств, заснованих на приватній власності, та корпорацій до різного роду індивідуальних і колективних форм організації інноваційної діяльності на основі індивідуальної власності. Однією з найбільш ефективних форм реалізації індивідуальної власності стають малі інноваційні фірми. В таких фірмах автори ідей і винаходів є їх власниками або співвласниками, в них відбувається відтворення соціально-економічного типу власника або співвласника інтелектуального капіталу. Процес інноваційної діяльності в економіці знань характеризується включенням вартості інтелектуального капіталу до вартості готового інтелектуального продукту з подальшим отриманням доходу від економічної реалізації інтелектуальної власності у формі ренти власником інтелектуального капіталу. Саме отримання доходу у формі ренти від реалізації монополії на інтелектуальну власність є основною економічною ознакою середнього класу в постіндустріальному суспільстві.

У постіндустріальному суспільстві поява середнього класу проявляється як очевидна тенденція подолання суперечностей між власниками та безпосередніми виробниками обмежених благ, як спосіб економічної реалізації індивідуальної власності в суспільному виробництві. Зближення праці та власності стає важливою атрибутивною ознакою в діяльності нового середнього класу. Високий рівень незалежності власників умов і результатів виробництва створює нову соціальну якість інноваційної діяльності. Руйнуються межі між управляючими та найманими працівниками, системи формального контролю за працівниками та розвивається своєрідна квазісамостійна зайнятість. Подібні зміни пояснюються збільшенням економічної ефективності інтелектуальної праці та доводять зростання ролі середнього класу в суспільному виробництві.

Як бачимо, постіндустріалізм не тільки прискорює та поглиблює тенденцію до розмивання поняття «соціальний клас». Капітал отримує нову соціальну якість, яка відображає об'єктивну націленість суспільного виробництва на згладжування соціальних суперечностей. Однак тенденція подолання класових антагонізмів попередніх соціальних

типів не може зупинити розповсюдження і зменшити глибину різних форм соціальної нерівності, пом'якшити суперечності між працею та капіталом, багатством і бідністю та ні в якому разі не свідчить про зміну самої сутності капіталу.

Розкриття творчого потенціалу людей завдяки можливостям інноваційного підприємництва в науково-технічній, управлінській, соціальній та інших сферах суспільного виробництва забезпечує формування нових потреб, моральних і культурних цінностей постіндустріального суспільства, а отже, нову мотивацію економічних суб'єктів інтелектуальної праці. Поява нової системи цінностей не означає відмову від таких традиційних мотиваторів праці, як забезпечення засобів для існування людини та збільшення її доходу, можливість професійного розвитку, зростання рівня самооцінки, самоствердження в професії, колективі або суспільстві, підвищення соціального статусу. Нова система цінностей забезпечує динамічність інноваційної діяльності, збільшення адаптаційних можливостей суб'єктів інноваційної діяльності до інституціонального середовища постіндустріального суспільства.

Очевидно, що намагання зберегти свій соціальний та економічний статус у новій системі цінностей часто стають несумісними з традиційними мотиваторами праці, тому потрібні нові мотиватори праці. Як зазначають А. М. Колот і О. І. Кравчук, період становлення нової економіки та постіндустріального суспільства – це шлях від пріоритету «примноження багатства» до пріоритету «розвитку людини», від людини, що максимізує зиски, до людини фізично і морально здорової, духовно величній, соціально відповідальної, самодостатньої. У новій економіці, у новому суспільстві, що інтенсивно формується на межі двох тисячоліть, людський розвиток повинен панувати над матеріальним багатством [17, с. 8]. Поширюються нематеріальні мотиви діяльності індивіда, які можна розглядати як прояв постекономічних потреб і нової постматеріальної системи цінностей. Відповідно до концепції Р. Інглегарта, постматеріальні цінності стають основою появи «постекономічної» мотивації, суть якої полягає в усвідомленні суспільних інтересів у категоріях внутрішнього інтелектуального зростання і розвитку» [18, с. 249–260]. Насамперед йдеться про саму цінність соціалізації інноваційної діяльності.

Формування системи потреб постіндустріального суспільства знаходиться у площині розвитку «нового середнього класу», в основі стратегії поведінки якого знаходиться «нова раціональність» – прагнення не до грошей і матеріального добробуту як такого (він розглядається як невід'ємний атрибут економічної діяльності), а до самореалізації через інноваційні процеси в економіці. Нова мотивація представників середнього класу свідчить про зміну величини, складу, структури суспільних потреб і споживання в його відношенні до історично зумовленої системи потреб суспільства та напряму соціокультурного розвитку. А нова «постекономічна» система мотивації праці сьогодні відображає зміни субстанційної основи суспільства, відмінність сучасної системи потреб від тієї, що домінувала до недавнього часу. На нашу думку, поява середнього класу можна розглядати як початок завершення епохи панування «суспільства споживання», в якому виключно споживання визначало сенс і стимули виробничої діяльності, дозволяло робити висновки про ефективність суспільного відтворення, досягнення капіталістичної раціональності у виробництві та споживанні.

Глибокі зміни у структурі потреб і споживання свідчать про зміни основних соціокультурних параметрів, які визначають вторинні ознаки середнього класу. Для пошуку й оцінки вторинних ознак середнього класу не достатньо розглянути на макрорівні окремі елементи соціальної структури суспільства, необхідно вивести на перший план наукового аналізу людину – особистість. Важливими стають не тільки соціальні й економічні функції соціальної групи на макрорівні, а й якісні характеристики й атрибутивні ознаки певних індивідів.

Шукати ці ознаки слід у площині способу життя. Спосіб життя – багатомірний категорія, що відображає ті види соціальної активності, в яких проявляються наявні, типові й індивідуальні характеристики життєдіяльності людей. Спосіб життя найкраще описується за допомогою категорії «стиль життя». Термін «стиль життя» вперше використав М. Вебер, розробляючи теорію стратифікації суспільства, що заснована на показниках власності, влади та престижу. Життєві стилі він вважав атрибутами статусних груп, соціальних класів, що характеризують особливості поведінки їх членів: манери, смаки, побут, сленг тощо. Змістовий стиль життя є продуктом статусних субкультур, які містять набір ціннісних орієнтацій, норм, правил, традицій, а також систем символів і навичок поведінки. Визнання індивідом стилю життя певної статусної групи є умовою входження його до цієї групи і водночас інструментом статусного дистанціювання [1, с. 147–156]. Як бачимо, важливою ознакою нового середнього класу стає його особлива субкультура, яка характеризується особливим стилем життя під впливом різних чинників, в тому числі постеконічного споживання.

Субкультура змушує людину в сучасному світі бути членом певного мережевого угруповання, функціонувати в ньому, відповідно поводити себе та думати. Таким чином, у секторі економіки знань середній клас формує особливу субкультуру постіндустріального суспільства, а соціалізація неоекономіки проявляє себе через формування та засвоєння людьми такої субкультури. Оскільки діяльність людини багато в чому визначається її цінностями, то і сучасна економіка знань певною мірою базується на цінностях середнього класу з його особливою субкультурою.

У розвинутих країнах середній клас не просто становить значну частину населення, він політично забезпечує реалізацію власних інтересів і підтримує існування демократичних інститутів у суспільстві. В Україні процес становлення та соціалізації середнього класу гальмується практичною відсутністю сектора економіки знань, високим рівнем монополізації виробництва та капіталу, слабкими інституціональними засадами його існування. Кількісно визначити новий середній клас складно хоча б тому, що в економіці країни відбувається згортання інноваційної діяльності на існуючих підприємствах, а частка доходів населення у формі доходів від власності у структурі грошових доходів населення України не значна. Так, у 2015 р. вона становила лише 3,9 % [19].

Соціологічні дослідження, проведені серед населення країни, свідчать про низьку задоволеність роботою та малозабезпеченість значної частини найманих працівників. Це відбувається на фоні піднесення матеріального добробуту незначної частки чиновників і підприємців, переважно орієнтованих на одержання прибутку. Наведені тенденції підтверджують думки 63,3 % експертів, які вважають,

що в сучасній Україні існують дві окремі економічні культури – культура багатих і культура бідних [20, с. 96].

Швидкий процес зрощування держави та монополістичних об'єднань залишає середній клас без каналів соціального зв'язку з державою, які мають забезпечувати йому певну соціальну стійкість. При всій значущості позицій, які утримує середній клас, його роль у визначенні соціально-економічної політики незначна і постійно зменшується. Соціально-психологічний стан середнього класу характеризується розгубленістю, а вкрай повільне впровадження високотехнологічних укладів в економіці не сприяє створенню умов для власної самореалізації, задоволенню наявним станом речей у суспільстві. Швидку соціалізацію змін у соціально-психологічному портреті середнього класу можна бачити на прикладі тієї частини інтелігенції, діяльність якої раніше концентрувалася в основному в науково-технічній сфері. Цей прошарок зазнав і зазнає внутрішню метаморфозу: частина висококваліфікованих спеціалістів перетворилася в малокваліфікованих працівників інших сфер діяльності, частина – в поле, на якому рекрутуються маргінали. На жаль, субкультура середнього класу в Україні так і не сформувалася.

Висновки. На основі теоретичного аналізу зроблено висновок про формування в сучасному суспільстві специфічної соціально-економічної групи – нового середнього класу. Економічною основою, на якій формується середній клас, є індивідуальна власність на засоби виробництва, а формою її економічної реалізації – рента від реалізації монополії на інтелектуальну власність. В економіці знань відбувається подолання приватної власності шляхом поширення індивідуальної власності, а капітал отримав нову соціальну якість, яка відображає певне згладжування соціальних суперечностей у суспільстві. Однак така тенденція подолання класових антагонізмів попередніх соціальних типів не зупинила розповсюдження нових форм соціальної нерівності та не свідчить про зміну сутності капіталу. Зміна величини, складу, структури суспільних потреб і споживання, в його відношенні до історично зумовленої системи потреб суспільства, свідчить про нову систему цінностей та мотивації середнього класу, змінює напрям соціокультурного розвитку. Нова «постеконічна» система мотивації праці відображає зміни субстанційної основи суспільства, свідчить про початок завершення епохи панування «суспільства споживання». Важливі соціокультурні ознаки середнього класу виявляють себе у способі та стилі життя, на основі яких формується специфічна субкультура середнього класу. Напрямами подальших досліджень мають стати пошуки атрибутивних ознак і функцій нового середнього класу в умовах перехідної економіки й аналіз інституціональних чинників його становлення в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. Основные понятия стратификации. *Социологические исследования*. 1994. № 5. С. 147–156.
2. Бондар-Підгурська О. В. Механізм формування середнього класу як основа конкурентоспроможної економіки та сталого інноваційного розвитку України. *Економіка та держава*. 2012. № 7. С. 22–26.
3. Василіук Д. Я. Сучасні підходи до виокремлення середнього класу (на прикладі Карпатського економічного району). *Регіональна економіка*. 2012. № 3. С. 175–180.

4. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми знань. Київ: Либідь, 2013. С. 476–483.
5. Геєць В. Фактори і умови формування середнього класу як стабілізуючого ядра суспільного розвитку в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2002. № 8. С. 6–10.
6. Мельниченко О. А. Особливості становлення середнього класу в Україні: державно-управлінський аспект. *Теорія та практика державного управління*. 2008. № 1. С. 96–103.
7. Мельниченко О. А. Середній клас: ознаки та функції, напрями та засоби державного регулювання його розвитку. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2014. Вип. 1. С. 84–92.
8. Навроцька Н. А. Економічні закономірності розвитку середнього класу. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2003. Вип. 186. С. 555–560.
9. Овчаренко В. В. Роль малого підприємництва у прискоренні формуванні середнього класу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 15. С. 78–81.
10. Тютюнникова С. В., Задоренко О. В. Средний класс в трансформационной экономике: экономические предпосылки и особенности становления. *Социальная экономика*. 2008. № 1–2. С. 92–105.
11. Фаїзова О. Л., Фаїзова С. О., Козенкова В. Д. Класоутворюючі тенденції постеконімічної трансформації світової економіки. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2012. Вип. 2 (13). С. 564–570.
12. Гальчинський А. За межами капіталізму. *Економіка України*. 2011. № 9. С. 4–14.
13. Bell D. *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. N. Y.: Basic Books, 1976. 507 p.
14. Гелбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. М.: Прогресс, 1969. 480 с.
15. Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ, 2010. 795 с.
16. Елецкий Н. Переход к глобально-информационному способу производства и модификации общей экономической теории. *Мировая экономика и международные отношения*. 2011. № 2. С. 22–29.
17. Колот А. М., Кравчук О. І. Економічно активна людина у новій економіці: теоретико-методологічний аналіз трансформаційних процесів. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2015. № 2. С. 3–8.
18. Ингледгард Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе // Новая постиндустриальная волна на западе. Антология/под ред. В. Л. Иноземцева. М.: Academia, 1999. С. 249–260.
19. Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
20. Балакірєва О. М., Ноур А. М. Взаємозв'язок економічної нерівності, соціального відторгнення та соціальної мобільності. *Економіка України*. 2012. № 8. С. 86–96.
21. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. sait. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
22. Eletskiy, N. "Perekhod k globalno-informatsionnomu sposobu proizvodstva i modifikatsii obshchey ekonomicheskoy teorii" [The transition to a global information method of production and modification of General economic theory]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, no. 2 (2011): 22-29.
23. Faizova, O. L., Faizova, S. O., and Kozenkova, V. D. "Klasovoriuiuchi tendentsii postekonomichnoi transformatsii svitovoi ekonomiky" [Class-forming trends post-economic transformation of the global economy]. *Yevropeyskiy vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 2 (13) (2012): 564-570.
24. Gelbreyt, Dzh. K. *Novoye industrialnoye obshchestvo* [The new industrial society]. Moscow: Progress, 1969.
25. Halchynskiy, A. "Za mezhamy kapitalizmu" [Outside of capitalism]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 9 (2011): 4-14.
26. Heiets, V. "Faktory i umovy formuvannia serednyoho klasu yak stabilizuiuchoho yadra suspilnoho rozvytku v Ukraini" [Factors and conditions of formation of middle class as a stabilizing core of social development in Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 8 (2002): 6-10.
27. Halchynskiy, A. *Politychna noekonomika: nachala onovlenoi paradyhmy znan* [Political nooeconomy: the beginning of updated paradigms of knowledge]. Kyiv: Lybid, 2013.
28. Inglegard, R. "Kulturnyy sdivg v zrelom industrialnom obshchestve" [A cultural shift in the Mature industrial society]. In *Novaya postindustrialnaya volna na zapade. Antologiya*, 249-260. Moscow: Academia, 1999.
29. Kolot, A. M., and Kravchuk, O. I. "Ekonomichno aktyvna liudyna u novii ekonomitsi: teoretyko-metodolohichniy analiz transformatsiinykh protsesiv" [Economically active people in the new economy: theoretical and methodological analysis of the transformation processes]. *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia*, no. 2 (2015): 3-8.
30. Melnychenko, O. A. "Serednii klas: oznaky ta funktsii, napriamy ta zasoby derzhavnoho rehuliuвання yoho rozvytku" [Middle class: features and functions, directions and means of state regulation of its development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, no. 1 (2014): 84-92.
31. Melnychenko, O. A. "Osoblyvosti stanovlennia serednyoho klasu v Ukraini: derzhavno-upravlinskiy aspekt" [Features of formation of middle class in Ukraine: state-administrative aspect]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, no. 1 (2008): 96-103.
32. Navrotska, N. A. "Ekonomichni zakonomirnosti rozvytku serednyoho klasu" [Economic laws of development of the middle class]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, no. 186 (2003): 555-560.
33. Ovcharenko, V. V. "Rol maloho pidpriemnytstva u pryskorenni formuvanni serednyoho klasu v Ukraini" [The role of small businesses in accelerating the formation of a middle class in Ukraine]. *Investysii: praktyka ta dosvid*, no. 15 (2012): 78-81.
34. Toffler, E. *Tretya volna* [The third wave]. Moscow: AST, 2010.
35. Tyutyunnikova, S. V., and Zadorenko, O. V. "Sredniy klass v transformatsionnoy ekonomike: ekonomicheskiye predposylki i osobennosti stanovleniya" [The middle class in transformational economy: economic preconditions and features of formation]. *Sotsialnaya ekonomika*, no. 1-2 (2008): 92-105.
36. Veber, M. "Osnovnyye ponyatiya stratifikatsii" [Basic concepts of stratification]. *Sotsiologicheskiye issledovaniya*, no. 5 (1994): 147-156.
37. Vasyliuk, D. Ya. "Suchasni pidkhody do vyokremlennia serednyoho klasu (na prykladi Karpatskoho ekonomichnoho raionu)" [Modern approaches to the selection of the middle class (on example of Carpathian economic region)]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2012): 175-180.

REFERENCES

Bondar-Pidhurska, O. V. "Mekhanizm formuvannia serednyoho klasu yak osnova konkurentospromozhnoi ekonomiky ta staloho innovatsiinoho rozvytku Ukrainy" [The mechanism of formation of the middle class as the basis of a competitive economy and sustainable and innovative development of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 7 (2012): 22-26.

Bell, D. *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting* New York: Basic Books, 1976.

Balakirjeva, O. M., and Nour, A. M. "Vzaiemozviazok ekonomichnoi nerivnosti, sotsialnoho vidtorhnenia ta sotsialnoi mobilnosti" [The relationship of economic inequality, social exclusion and social mobility]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (2012): 86-96.